

Проф. др МИЛИСАВ ЧИЗМОВИЋ

УЈЕДИЊЕНА ЕВРОПА И РАСПАД ДРУГЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Прегоне они теоретичари који распад друге Југославије приписују овом или оном руководству, ове или оне републике. Руководства, нема сумње, могу успорити или убрзати ову или ону акцију, а никако одредијелити. Ако сви нешто неће, појединачне воље, па и воље руководства, не значе много.

Основни разлози распада су у објективним околностима. Претходно, прва Југославија је нестала формом и изразом, али не и суштински. Има она свој континуитет и правно и фактички, правно преко Закона о неважности правних прописа..., а фактички у Народној Федеративној Југославији. Дисконтинуитет од пет година је у великом отаџбинском рату, или како неки други кажу, у Другом свјетском рату. Мале земље у Европи (и прва Југославија је тамо) нијесу се могле спасити капитулације у поменутом рату, ако је тако хтјела њемачка ратна машинерија. Чак је и Француска била покорена, али није капитулирала, јер је "преселила" војску и власт у Алжир, своју колонију, послужила се, дакле, већ опробаним моделом српске власти и војске из Првог свјетског рата.

Од почетка Другог свјетског рата, до његовог краја, Југославије није било и ту нема ништа спорно. Ње има од ослобођења, 9. маја 1945, или како неки други мисле, 15. маја 1945. Друго је и посебно питање: Шта би било с првом Југославијом да није било њемачке најезде, Другог свјетског рата? У крајњем, таква питања остају без одговора, пошто се може сазнати оно што је било, а претпостављати оно што би било да није било. Претпостављањем се уводи вјероватноћа, као степен истине, а на њој се не заснивају научне тврдње, те су такви одговори ирелевантни. Па и код оваквих навода и тврдњи, извјесно смо сигурни: Да није било Другог свјетског рата, прва Југославија би трајала

и послје 1941. године. Колико дуго, питање је као и претходно, и одговори не би могли бити без префикса "вјероватно". Наша тврдња да би трајала и послје 1941. полази од чињенице да унутрашње невоље још нијесу биле толике и такве да би ескалирале у неконтролисано и даље у распад државе. Можда се све још могло кориговати и каналисати токовима европских држава, посебно оних које нијесу ушле у рат.

Све друго што се дешавало, хтјели то признати или не, сад или некад касније, у оквирима је Другог свјетског рата, прецизније: у вољи савезника. Колико нам још треба да то признамо, тешко је рећи; на крају ћемо, хоћеш-нећеш, ипак морати. До тада претпостављања су наша "забављања". И 1948. година (Информбиро) "уклињеном" идејом нам је потурена и опет од свјетских моћника, и може се рећи према њиховим захтјевима и, што је важно и извјесно, мимо и упркос народној вољи. Ње се нико није ни сјетио. Литература прати мучења, чиниће она то још позадуго. Дотле се, нема шта, и другима слично дешавало. Али како објаснити да се "понесу" толики грехови, да се признају понашања којих није било и даље да се свима утуви, иако су били глуви да слушају богородична звона о обрту у којем се нијесмо знали ни окренути. Тек ће се то објашњавати. Имала је она (резолуција) и друге цијене – притицање новца и кредити су један дио тих цијена. То је и вријеме хапшења људске свијести и човјечности, наводе многи наши логораши. "Уклињена" резолуција је хтјела да "дрма" комунистички покрет и свијет, који узгред да поменемо, и тако није био на сигурним постулатима. Тек предстоје и са свих страна оцртавања тих драма. И европско урушавање тога свијета, показаће вријеме, није без пројекције поменуте резолуције.

Иначе, идеја југословенства понесена је од најумнијих српских, хрватских, словеначких, црногорских и других глава, а могла је стасавати, јер још није било идеје о уједињавању Европе. Још увијек су буктали ратови међу европским државама. Француска и Њемачка су биле у особитом непријатељству. Уједињена Европа тек што се испољила као идеја, у европским државама постала је и водила и брига. Сви су мислили како на прави пут. И ми смо европска држава, требало је тим трагом. Сигурно тим прије кад се зна да смо се већ одавно, одмах послје Информбироа, окренули од Истока. Умјесто тога, ишли смо по своме, вјерујући да кроз самоупорављање градимо модел за свијет. Ни да се сјетимо да је "лафу" тешко изаћи "из грмена" – маленога. Уљуљкане идејом самоуправљања, србијанска и црногорска елита и интелигенција уз елиту (она друга се није ни питала) превидјеле су да други у заједничкој нам држави нијесу глуви у односу на поменуту идеју и не спавају на ловорикама. Зашто се нашим елитама скоро већ стотинак година тако дешава, наше је крупно питање. Одмах до њега је питање: Зашто прећуткујемо глас оног другог дијела интелигенције. Вријеме ће показати да ли су иступања М. Ђиласа, посебно 1953. године, у од-

носу на државу и око ње, могла бити од значаја за избор стратегије и за спас.

Слиједи, клице распада друге Југославије смјестиле су се у њено ткиво од много прије краја девете деценије двадесетог вијека, како то виде неки политичари и историчари.

Свакако најзначајнији разлог распада друге Југославије је у идеји уједињене Европе, њеној стратегији и њеној реализацији. То је први велики фактор у чији гријех је нестајање наше друге државе, који нијесмо могли кориговати, али јесмо могли пратити. Да ли је у том процесу било и реваншизма, посебно је питање. С тим у вези индикативно је повлачење њемачког министра иностраних послова Геншера, након што је "искамчио" код свијета признавање Словеније и Хрватске. То ће се тек показати.

Идеја уједињене Европе потекла је од државника таквог кова какви су Аденауер и Де Гол. Још док је била идеја Кардељ је у једној изјави која је, истина стидно, више пута подстицана, скренуо пажњу како је Југославија, пролазна станица за улазак у нову асоцијацију, ново друштво – Европу. Оцијенио је он, слиједи из изјаве, да Југославија и њена форма (савезна држава тако како је уприличена Уставом из 1974. године) неће моћи одолијевати уједињеној Европи чим то она буде. Неће, јер она грађанину сваке учлањене државе нуди много више, а државама и привредама суплементарност. Републике друге Југославије, као што су Хрватска и Словенија, чини се, то су осјетиле много прије осталих и нико их није могао одвратити од тога да траже и хоће конфедералну Југославију, јер таква даје шансу свакој од република (републике су државе) да саме конкуришу за Европу, што сада такође, чине. Зато није ни мало чудно да је центрифугалност била особита брига творца Устава из 1974. године. У најзначајнијем идеје тога Устава су из главе Е. Кардеља, упркос томе да он у уједињеној Европи, види Југославију пролазном станицом. Други који су били уз Кардеља, тек што су се бринули да у обланде правног језика заодјену Кардељеве идеје. Ријеч оних који су били изван мреже "сочинитеља" не да се није чула, него је била проскрибована и санкционисана – случај професора Ђурића и осталих са Београдског универзитета. Немамо још суд ни о тим догодовштинама.

Објелодањавањем идеје уједињене Европе најављена је велика мука у одржавању друге Југославије. Околности послје Тита и посљедњи рат (свеједно је какве је нарави), све то одсликавају и показују.

Емотивно везан за другу Југославију, Билас 1967. године пише отворено писмо Титу, тражећи да спашава Југославију с убјеђењем да он (Тито) то једино може учинити. Писмо је то скоро објављено у "Политици". Званичног одговора није било. Незванично је процурило како је Тито прокоментарисао писмо: "Послије моје смрти нико је спасити не може". Ако је то његов одговор, ваља признати да је читовао

судбину своје државе. И ту се не може ослободити великих грехова. Да је потражио излаз – Европа би му препоручила примицање њој, афирмушући идеју уједињења, резервисањем претходно прибављеном сагласношћу свих мјеста и за Југославију у цјелини или сукцесивно, у крајњем би било свеједно. Ако није, ономе ко га је лансирао, такође треба признати велику информисаност и зналачко опажање. Слиједи да је тада већ било знано да је Европа судбина и да сви журе под тај кишобран. У њу се улази кад се испуне услови. Пошто је изостала стратегија југословенске политике у односу на ту идеју, Словенија и Хрватска са много бољим условима (седам пута је Словенија развијенија од Црне Горе) с правом су очекивале да за толико прије уђу у Европу. Зато им се журило у, како су њихова руководства говорила, раздруживању од Југославије, посебно пошто није могло како су заговарали. Чини се да и ријеч "раздруживање" садржи сву истину. Ако се и дају разумјети журбе републичких руководства Словеније и Хрватске, послије Титове смрти, ничим се не могу објашњавати инертност и одсуство стратегије савезног руководства из тог времена. Не, јер су они и тада могли разрадити могућност уласка у Европу. Међу руководством је било мешетарења још за вријеме Тита, али њему, иако је како нагласисмо грешник, око тога треба мање замјерати него онима који ће бити актуелни послије његове смрти.

Треба још казати да је писмо Ђиласово на које скренусмо пажњу, његова *omnia culpa*, јер није пошао од онога што је тада већ многим било јасно. Да је пошао, концепција писма би била другачија, тражио би од Тита готову стратегију за нову Европу. Да је ње (стратегije) било, све је могло бити другачије. Емотивна везаност за авнојевску Југославију, како нагласисмо, коју је често манифестовао, определијелила га је на концепцију писма а тиме и на грешку.

Други велики разлог нестајања друге Југославије је у одсуству ефикасног модела привређивања. Ту скоро да не треба никаква посебна прича – догађаји су све то потврдили. С тим у вези испричају једну догодовштину. Прије скоро двадесетак година, једном нашем уваженом професору и одговорном политичару, својевремено блиском Е. Кардељу који је био гост трибина на Правном факултету у Титограду, након пледоаје о самоуправљању и његовим идејама поставио сам овакво питање: "Шта по вашем мишљењу недостаје моделу привређивања у нас и за цијели исток (из године у годину привреда је била у губицима), те може ли се у такав систем уткати ефикасност, барем у просјеку колико то обезбјеђује западни модел?" Пошто је то било вријеме кад се још читала књижица Е. Кардеља "Правци развоја", професор се снебивао у одговору, што су домаћини примијетили, а ја осјетио и на томе смо завршили причу о најзначајнијем проблему егзистирања друге Југославије.

Друга Југославија од ослобођења, тј. од 1945. године, темељи своју привреду на диригованом планском систему привређивања као, уосталом, и све социјалистичке земље. Док је трајао ентузијазам, привреда је расла, растао је национални доходак. Ентузијазам од државе до државе трајао је десетак година. Након тога овај систем почео је да испољава кардиналне пропусте. Није то био модел који би обезбјеђивао сигуран раст националног дохотка; у посљедње вријеме из године у годину низао је губитке. Ни кредити из иностранства нијесу то могли да зауставе. Ми смо у Југославији покушали крпеж са моделом самоуправљања, али посртање привреде није се могло зауставити. И дугови су расли, не само према споља него и они унутрашњи. Никаква математика не треба да се показује и доказује како такве привреде немају судбину, а посредно ни државе. Сад је већ аксиома да државе које не могу те процесе преокренути, воде у историју – нестају, или у диктатуру. Томе у потврду нестајање друге Југославије и неких других источних земаља. Разумије се, у таквим државама је и одсуство демократије, иначе би национални ум, ако би био слободан (до сада, зашто не рећи, није то био никада) успио да нађе моделе за превазилажење криза. Бојати се да смо још у том "заклону". У том контексту, подсећамо на мисао руског академика Фјодорова како Русију чека "судбина Атлантиде", јер је дозволила да јој производња опадне толико да је сада 14 пута мања од оне у Америци, а била је прије петнаестак година на једну половину америчког бруто-производа. У даљој причи зауставља се на ријечи "катастрофа", права ријеч за фактичко стање. И, зашто не рећи, ријеч која забрињава и све друге земље источног блока чије привреде посрћу. Искушења руске државе, па и других бивших социјалистичких, су и у чињеници да огромна средства у свјежем новцу износе изван својих граница посредством физичких или правних лица, свеједно је и депонују их у страним банкама и без руске контроле, а с друге стране у несразмјерно мањем износу Русија тражи за "крпеж" кредитне од међународних фондова и западних банака. Пред том чињеницом неизбјежно је питање: Докле могу такве државе?

Запад је одлично осјетио проблеме планских привреда и, чини се, стално је приливао уље на ватру баш за ту муку, све док се није распао Совјетски Савез. Да не будемо погрешно схваћени, није то жал за империјом; не, јер смо увјерени да свијету оне не требају – свијет би починуо ако би оне мирно пошле у историју. Наша је намјера нешто друго: да потенцирамо како се европском истоку, цјелини социјалистичких земаља Европе, десило да истрајавају на промашеном моделу привређивања, што су многи учени људи тог свијета већ давно примијетили и на то указивали.

Не капа ли то уље и данас у Русији?! Иначе, о овом разлогу могу се томови књига написати, а за разумијевање проблематике о којој говоримо довољно је и то што смо навели.

Не дешава ли се и у трећој Југославији скоро баш све по вољи других?! И посљедња крупна догађања, да их не наводимо, под том су хипотеком. Ако се хоће друкчије, чак и онда када за то не постоје аргументи, скоро да је то немогуће. Сада је већ и суверенитет уговор и, зашто не рећи, неравноправних страна. Страна оличена у Уједињеним нацијама, Уједињеној Европи, НАТО–у и тако даље, са штапом је у руци, па се тако и сагласност воља доводи у питање. Одсуство ове редовно води у ништавност. На страну разлози посезања за "батином", суверенитет не смије упасти у ту замку, пошто би тада све досадашње концепције о слободном свијету пале у воду.

Све да се растурање није десило са почетком посљедњег десетљећа овог стољећа, код одсуства стратегије према уједињеној Европи и неадекватног модела привређивања, неминовност дешавања није се могла избјећи, сем да се у другој Југославији дешавало чудо које би је довело у ред привредно моћних европских земаља. Како је то било немогуће, иако је било жеља, исход је био неизбјежан.

Друге идеје које су у том времену и простору ницале, па и идеје о великим државама, на споредном су колосијеку и нијесу могле дуго трајати. А и какве би то биле "велике државе"?! У таквом свијету у коме је уједињена Европа извјесно стварност, идеје о великим државама носе они народи који у заосталости заборављају гдје су и који немају времена да сачекају Европу као стварност. Тешко се отети утиску да свијет баш неће такав данак а наравоученије другима који се дрзну мијењати карту свијета, коју су велики – савезници, ревидирали послје Другог свјетског рата.

То су основне околности које су определијелиле нестанак друге Југославије. Руководства и личности, пошто је изостала стратегија према Европи, нијесу могле зауставити ове процесе; а да ли је могло без рата – да се само претпостављати. Одсуство стратегије према идеји уједињене Европе, с обзиром на колективно руковођење Југославије, гријех је свих. Колективни модел руковођења уприличен послје Тита је модел савеза држава, а друга Југославија је била савезна држава. И такав модел руковођења је грешка; хтјели смо испред свијета и обрнутим редом. Цијена се зна. Ми бисмо хтјели да овим подсјећањем бар цијена буде та која ће нас убудуће одвраћати од замки, заблуда и нових искушења, те да у судбоносним тренуцима знања буду мјера, да она "коло воде". Тема је наше вријеме, расправе тек предстоје.

Prof. Dr. Milisav Čizmović

UNITED EUROPE AND DISINTEGRATION OF SECOND YUGOSLAVIA

S u m m a r y

Those theoreticians and politicians who attribute disintegration of second Yugoslavia to one or another leadership, of one or the other republic, go too far. The leaderships, no doubt, may slow down or speed up specific action, but they certainly may not determine it. If everybody, by their individual wills, do not want something, the wills of the leaders are also meaningless.

Basic reasons of disintegration are in objective circumstances. The germs of disintegration penetrated the tissue of Yugoslavia long before the end of ninth decade of the twentieth century.

Even if the disintegration has not occurred at the beginning of the last decade of this century, inevitability of the events could not have been avoided, except if the economic miracle had taken place, which would have lead Yugoslavia to the rank of economically most powerful countries. Since this was impossible, although there were wishes, such result was unavoidable.

All the other ideas emerging in that space, even the idea on great states are on the minor gauge and they could not have lasted long. In such a world in which united Europe is certainly the reality, the ideas on great states are carried by those nations who, in their underdevelopment, forget who they are and who do not have time to await that reality. It is difficult to avoid the impression that the world does not want such a tribute for teaching the others who dare change the map of the world, which was revised by the big ones after the Second World War.

Those are the basic circumstances which determined the disappearance of the second Yugoslavia. Leaderships and personalities could not have stopped these processes, and one may only suppose if the war could have been avoided.

